

Teorie totalitarismu ve fašistické Itálii

Pavel Janda

Abstrakt:

Koncepce totalitarismu vznikla na počátku dvacátých let v Itálii. Jejími tvůrci nebyli fašisté, kteří se později k totalitarismu hrdě hlásili, ale právě naopak odpůrci fašistického režimu. V eseji proti sobě stavím dvě pojetí teorie totalitarismu. Nejdříve se zabývám originální myšlenkou totalitarismu, která byla zformulována třemi nefašistickými italskými mysliteli a politiky. Následně přecházím k popisu fašistické koncepce totalitarismu, obsažené v pracích fašistických teoretiků a politiků.

Keywords: fašismus, totalitarismus, Mussolini, Amendola, Basso, Sturzo, Rocco

Theory of Totalitarianism in Fascist Italy

Pavel Janda

Abstract:

Conception of totalitarianism has emerged in Italy at the beginning of 20th in the 20th century. The creators have not been fascists, which lately proudly identified themselves as authors, but just opposite - the antagonists of fascist's regime. I contrast two approaches to theory of totalitarianism in the presented essay. First I made an attempt to make explicit original idea of totalitarianism as exposed by three non-fascist thinkers and politicians. Consequently I outlined description of fascist conception of totalitarianism as exposed in works of fascists' thinkers and politicians.

Key words: fascism, totalitarianism, Mussolini, Amendola, Basso, Sturzo, Rocco

První používání pojmů „totalitární“ nebo „totalitarismus“ nalézáme v Itálii u tří různě politicky smýšlejících autorů. Giovanni Amendola byl liberálním myslitelem a politikem, který umírá ve Francii na zranění, která utrpěl, když byl napaden fašisty. Luigi Sturzo byl vůdcem Lidové strany a Leilo Basso byl významným socialistickým myslitelem. Všichni tři kritizovali fašistický systém a používali pojem „totalitární“ v negativním slova smyslu. Fašisté koncepci totalitarismu převzali, upravili ji a začlenili do systému fašistického myšlení a jednání. Tak se stala koncepce totalitarismu jedním ze stavebních kamenů fašistické teorie a i dnes je vnímána spíše v tomto kontextu. V následující práci je mým cílem, popsat vznik koncepce totalitarismu a její přerod v součást fašistické doktríny.

Zřejmě úplně prvním autorem, který použil termín „totalitarismo“, byl **Giovanni Amendola**. Vystudovaný filosof a pozdější politik a novinář v článku „Maggioranza e minoranza“ pro svůj časopis „Il Mondo“ komentuje zamýšlenou změnu volebního systému z proporcionálního na většinový: „my...kteří přikládáme také velkou důležitost každonedlní volební realitě, máme pochyby, zda by se tento systém neměl pravdivěji nazývat «sistema totalitario»!“¹

Amendola v článku ukazuje způsoby volebního boje fašistů, kteří podvody, používáním násilí a zastrašování postupně získávají velkou část volebních obvodů v době, kdy by Itálie potřebovala znovu nabýt politickou stabilitu: „Tímto způsobem se díky násilnostem znovu obnovuje vratká situace místní správy, velmi připomínající situaci vzniklou v roce 1920, kdy byly místní instituce získány rudými.“²

Prvotní vymezení pojmu „totalitario“ se tedy omezuje na vykonávání politické a administrativní moci a fašisté jsou některými viděni jako: „strana, která představuje...příslib absolutního panství a kompletního a nekontrolovatelného ovládnutí politického a správního

¹ Amendola Giovanni, *Maggioranza e minoranza in La democrazia italiana contro il fascismo*, Riccardo Ricciardi Editore, Napoli 1960, str. 102

² Amendola Giovanni, c. d., str. 105

života.³“ Amendola ještě nepřemýšlí v termínech ovládnutí vnitřního života jedince, které tvoří podstatu pozdějších vymezení pojmu „totalitario“. Jeho článek se zabývá jen podvody, zastrasováním a násilnostmi páchanými fašisty při komunálních volbách.

Luigi Sturzo si ve svém článku pro „La Rivoluzione liberale“ kladl otázku, proč pokračuje násilí i po nástupu fašistické vlády: „Někteří pozorují, že v nadsazené koncepci fašismu je převažující sklon k totální přeměně⁴ jakékoli morální, kulturní, politické, náboženské síly v novou koncepci: fašistickou. Neboť mysl nelze ohnout a myšlenky nelze přetvářet, je nezbytné použití vnější síly ke sklánění hlav a ohýbání kolen.“⁵ Pro Sturza je obrovskou chybou myslet si, že fašismus má teorii, která může přitáhnout mysl a srdce. Fašismus je spíše smíšením citového rozpoložení a různých zájmů. Není schopen ničeho jiného než vytvářet a rozšiřovat obrazy a představy, kterými přitahuje davy⁶.

Třetím autorem, který jako jeden z prvních používal pojem totalitarismus, byl socialista **Leilo Basso**, který stejně jako Luigi Sturzo napsal článek pro „La Rivoluzione liberale“. Věrný marxistické doktríně Basso nijak nepopírá, že stát je prostředek k bránění zájmů vládnoucí třídy. Nicméně fašistický stát se nachází za touto hranicí a přivlastňuje si i další úkol: „...fašistický stát se neomezuje na udržování stávajícího pořádku pomocí právního řádu k tomu uzpůsobenému a v rozmezí, ve kterém by opozičním silám umožnil přípravu prostředí pro novou formu společenského soužití; on reprezentuje obecný lid a vylučuje vše, co může být jemu opozičním nebo lišícím se hnutím. A pokud se přeci jen někdo takový objeví, snaží se ho nenávratně zničit. Když jsme dospěli do tohoto bodu, kdy se všechny státní orgány, král, parlament, a soudnictví, které v tradiční teorii jsou nositeli tří mocí a ozbrojená síla, která uskutečňuje jejich vůli, stanou nástroji jediné strany, která se postaví do role

³ Amendola Giovanni, c. d., str. 102

⁴ V originále sousloví zní „trasformazione totalitaria“.

⁵ Sturzo Luigi, Spirito e realtà in Le Riviste di Piero Gobetti, Feltrinelli Editore, Milano 1961, str. 196

⁶ Zde je velmi zajímavé porovnat Sturzovu koncepci s knihami teoretiků psychologie davu a davové společnosti. Například: William Kornhauser „The Politics of Mass Society“, Emil Lederer „The State of the Masses, Gustave Le Bon „The Crowd: A Study of the Popular Mind“ nebo José Ortega y Gasset „Vzpoula davů“.

jednomyslné vůle, dostali jsme se do bodu neurčitého totalitarismu, kdy je jakýkoli vedlejší vývoj znemožněn a můžeme snadno připustit, že krize státu dosáhla svého vrcholu.⁷“ Krize, která v Itálii existuje již delší dobu a zasáhla všechny státní složky, se projevuje v existenci vládní formy státu-strany⁸. Podle Bassa ten, kdo chce obnovit veřejný život v Itálii se musí zapojit do procesu rozkladu státu.

Velmi často Mussolini a fašisté zapracovávali kritiku svých oponentů do své oficiální doktríny. Nejinak tomu bylo i s pojmem „totalitarismus“. Mussolini se sám hrdě hlásil k tomu, že fašistický stát je státem totalitárním. Mussolini ovšem hovořil o totalitarismu v jiném kontextu než předchozí autoři. Giovanni Amendola chápal totalitární stát převážně jako sílu, která chce politicky ovládnout život země, ale nešel ve svých představách za tradiční výkon politické moci. Basso také mluví hlavně o krizi státu a problematice výkonu státní moci, i když se lehce dotýká i další strany problému a tou je potlačení jakékoli opozice. Chápání totalitárního státu těmito dvěma autory označme jako vnější rovinu, která se vyznačuje fyzickými útoky na opozici a snahou o absolutní nadvládu nad všemi složkami státní moci. Příkladem nám může být zastrašování kandidátů opozičních politických sil nebo nátlak vyvíjený na voliče. Tento stav bychom mohli po vzoru Hannah Arendtové, pro kterou je hlavním znakem totalitarismu fyzické násilí a existence koncentračních táborů, nazvat totalitarismem fyzického teroru.

Fašistické pojetí totalitarismu má ovšem i svoji vnitřní rovinu, kterou můžeme dále dělit na dvě části. Jednu část nazvěme totalitarismem dialektickým a druhou část totalitarismem dialogu (archetypálním totalitarismem). Totalitarismus v této vnitřní rovině neútočí na fyzičnost člověka, ale na jeho samotnou duševní konstrukci. Nejenže fyzický teror ničí jakékoli opoziční hnutí, ale totalitarismus se také snaží zničit jakoukoli opozici uvnitř člověka samého. Gentile se hned na začátku své práce „The philosophic basis of fascism“

⁷ Basso Leilo, L'antistato, La Rivoluzione liberale, 2. 1. 1925, n. 1., str. 1

⁸ Překládám „nella forma dello stato-partito.“

dotýká obou pólů fašistické totalitarismu, z jedné strany úplného ovládnutí politické moci a ze strany druhé ovládnutí vnitřního života člověka. Pokud chceme správně porozumět fašismu, musíme pochopit: „...totalitární rozsah jeho doktríny, která se zabývá nejenom politickou organizací a politickými vedením, ale i vůlí, myšlením a cítěním národa.⁹“

Mussolini pravděpodobně poprvé použil výraz „totalitario“ ve svém projevu „Intransigenza assoluta“ z 22. června 1925, kdy mluví o fašizaci celého národa: „Chceme vskutku fašizovat celý národ tak, že zítra Ital a fašista, asi jako Ital a katolík, jsou shodné věci.¹⁰“ Mussolini pokračuje dále v představách o budoucím fašistickém národě: „Dnes je fašismus strana, milice, svazek. To nestačí: musí se stát způsobem života! Musejí existovat fašističtí Italové, jako jsou typičtí renesanční a starověcí Italové...Jaký je tento způsob života? Hlavně odvaha; neohroženost, láska k nebezpečí, nechuť k zahálce a pacifismu, být vždy připraven riskovat jak v individuálním, tak v pospolitém životě a nenávidět vše, co je falešné: ve vztazích úplnou upřímnost, otevřenou diskusi místo zbabělých a anonymních pomluv, být vždy pyšný na to, že jsem Ital, disciplína v práci, respekt k autoritě. Nový Ital, a já již vidím průkopníka, nový Ital je De Pinedo¹¹...skrze neústupnou a úpornou selekci vytvoříme novou generaci a v nové generaci bude mít každý určené svoje místo...Takovým metodickým výběrem vznikají velké třídy¹², které jednou vytvoří impériem.¹³“ Pro fašismus je život bojem a fašistický člověk musí být aktivní a schopný postavit se všem překážkám. Vybírá si život vyšší svobody, který není ohraničen časem ani prostorem: „...život v němž jedinec skrze sebezapření sebe sama, obětováním svých partikulárních zájmů a svého života uskutečňuje

⁹ Gentile Giovanni, The philosophic basis of fascism in Readings on Fascism and National Socialism, various authors, ISO-8859-1
<http://ia331340.us.archive.org/1/items/readingsonfascis14058gut/14058-h/14058-h.htm>

¹⁰ Mussolini Benito, Intransigenza assoluta in, in Scritti e discorsi dal 1925 al 1926, Ulrich Hoepli, Milano 1934, str. 115-116

¹¹ Francesco de Pinedo byl významný italský letec. Například přeletěl se zastávkou v Austrálii trasu z Itálie do Tokia. Umírá roku 1933 při výbuchu svého letadla.

¹² Mussolini používá výraz „le categorie“.

¹³ Mussolini Benito, c. d., str. 116-117

duchovní existenci, v níž je obsažena jeho lidská hodnota.¹⁴“ Takové pojetí člověka není originálně fašistickou koncepcí, ale je převzaté od futuristů. Vedoucí postava italského futurismu Marinetti v úvodu své knihy píše: „Vskutku futuristé bojovali a bojují proti jakékoli formě lenosti a zahálení...Vyzbrojeni neutuchající odvahou a zamilování do každého nebezpečí...¹⁵“ Stejně tak přebírají fašisté od futuristů oslavu boje jako základního prvku života.

Fašismus se tedy projevuje jako totalitární v rovině dialogu jedinec-okolí, kdy dialog mezi prostředím a jedincem je nastaven tak, že jedinec je veden již k předem danému cíli (proto má tento dialog monologický charakter). Jedinci je tedy postupně internalizována předem připravená představa jeho společenské funkce a to například pomocí stavění určitých archetypů chování a vzorů. Nebo lépe řečeno, před vybrané skupiny jedinců jsou stavěny předem připravené modely prostředí, aby docházelo ke chtěnému vývoji osoby. Cílem totalitarismu dialogu je vytvořit nového člověka a tím, kdo udává duchovní hodnoty jedinců je stát. Mussolini dokonce mluví, i když s jistou mírou nadsázky, o vytvoření tříd bojovníků, vědců, průzkumníků atd. V ideálním typu totalitarismu dialogu systém soukromý život jedince zcela vytváří nikoli do něj jen zasahuje. V podobném smyslu se distinkce mezi soukromým a veřejným životem neshazuje, protože ani nevzniká.

Totalitarismus dialogu je nejlépe dokumentovatelný na odstavci 12 v „La dottrina del fascismo“, kde Mussolini o fašistickém státu píše: „Je vnitřní formou a normou, ukazuje celého jedince; proniká jak vůlí, tak intelektem jedince. Jeho princip, základní inspirace lidské bytosti žijící v civilizované společnosti, sestoupí do hloubky a uhnízdí se jak v srdci muže činu tak i myslitele, umělce i vědce: je duší duše.¹⁶“

¹⁴ Mussolini Benito, La dottrina del fascismo in Il fascismo secondo Mussolini, Nino Tripodi, Milano, str. 168

¹⁵ Marinetti F. T., Futurismo e fascismo, Franco Campitelli editore, Foligno 1924, str. 13

¹⁶ Mussolini Benito, La dottrina del fascismo in Il fascismo secondo Mussolini, Nino Tripodi, Milano, str. 172-173

Fašismus je totalitární také i v dialektické rovině, která charakterizuje roli a postavení člověka v dějinách či jeho postavení vůči nějaké vyšší entitě. Zde narážíme na fašistickou koncepci státu a národa. Stát je pro fašisty nejdůležitějším pojmem, je dokonce více důležitý než národ, i když oba se vyznačují dalekým přesahem nad existenci jedince. Národ pro fašisty: „...není jednoduše suma žijících individuí, ani nástroj stran pro jejich cíle, ale organismus obsahující neomezenou řadu generací, z nichž jednotlivci jsou pomíjiví: je nejvyšší syntézí všech materiálních a nemateriálních hodnot rodu.¹⁷“ Nicméně to není národ, který vytváří stát, ale stát vytváří národ. Autorita státu je nezpochybnitelná. Stát nesmlouvá, nevyjednává a ani nepřistupuje na kompromisy.

Stát je etickou entitou, protože má vlastní vědomí a vlastní vůli: „...stát je zcela spirituálním výtvorem.¹⁸“ Fašistický stát, jako etická entita disponující duchovní silou, v sobě obsahuje veškeré formy duchovního a duševního života člověka.: „Stát nereprezentuje stranu, stát reprezentuje národní společenství, obsahuje všechny, přesahuje všechny, chrání všechny a postaví se proti každému, kdo zaútočí na jeho nezbytnou suverenitu¹⁹“ Stát je ztělesněním vědomí a vůle lidu a člověka vidí ve vztahu k vyššímu zákonu (objektivní vůli), který jedince přesahuje. Člověk ve fašismu splývá se státem, respektive ve státu nachází svoji pravou podstatu. Současná existence jedince přestává být primární a na její místo nastupuje jeho dějinná existence: „...pro fašistu se nachází vše uvnitř státu a neexistuje nic lidského nebo duchovního nebo dokonce něco mající svoji hodnotu mimo stát. V takovém smyslu je fašismus totalitární...²⁰“ Stát vede člověka od primitivního kmenového společenství k říši, která je nejvyšším projevem lidské síly a člověk se uskutečňuje a získává hodnotu svého života jen uvnitř státu a skrze jeho kontinuální existenci, ke které svojí činností přispívá. Stát

¹⁷ Programma del Partito Nazionale Fascista in *Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969, str. 33

¹⁸ Gentile Giovanni, *The philosophic basis of fascism in Readings on Fascism and National Socialism*, various authors, ISO-8859-1

<http://ia331340.us.archive.org/1/items/readingsonfascis14058gut/14058-h/14058-h.htm>

¹⁹ Mussolini Benito, *La monarchia non ha interesse ad osteggiare il Fascismo* in *Le origini del fascismo*, Zanichelli, Bologna 1969, str. 44

²⁰ Mussolini Benito, *La dottrina del fascismo* in *Il fascismo secondo Mussolini*, Nino Tripodi, Milano, str. 170

je absolutní a skupiny a jedinci jsou jen relativní, protože jsou myslitelní jen v té míře, v jaké jsou součástí státu. Stát je ten, kdo je nositelem duše lidu, která se přenáší z generace na generaci v podobě zvyků, víry a jazyka. **Giovanni Gentile** v „Manifestu intelektuálů fašismu“ z roku 1925 píše, že vlast žije a vibruje v hrudi každého civilizovaného člověka a je školou podřízením toho, co je: „...partikulární a podřadné tomu, co je universální a nesmrtelné, je respektováním zákona a disciplíny, je svobodou, ale svobodou získanou skrze zákon, který se ustaví s odmítnutím všeho, co je svévolí a iracionálním a marnotratným rozmarem.“²¹

Dialektický totalitarismus popisuje velmi dobře **Alfredo Rocco**, který byl původně hlavním ideologem nacionalistického hnutí, které se později sloučilo s fašismem a Rocco se tak stal teoretikem fašismu. Části společnosti podle Rocca získávají účel a život, který překračuje účel a život jednotlivců a identifikují se tak s nesčetnou řadou generací: „Důležitou věcí je zjištění, že organický koncept státu poskytuje společnosti nepřetržitý život, který přesahuje bytí několika individuí.“²² Ve fašismu existují jedinci pro společnost. I když je jedinec podřízen skupině, není zcela eliminován, ať je existence jedince jakkoli přechodná a bezvýznamná součást společnosti: „Pro fašismus život společnosti překračuje existenci individuí a promítá se po staletí a tisíciletí do příštích generací. Jedinec se narodí, vyrostе a zemře následovaný nepřetržitě dalšími; společenská jednota vždy zůstává totožná sama se sebou. Pro fašismus je cílem společnost a jedinci jsou prostředky, celý život společnosti se sestává z používání jedinců jako nástrojů pro své společenské cíle.“²³

V italském fašismu jsem identifikoval dva typy totalitarismů. První z nich se pomocí fyzického násilí a zastrašování snaží ovládnout veškerý politický život země. Fyzický teror ovšem může sloužit i k odstraňování opozice nebo vyhlazování různě velkých částí

²¹ Gentile Giovanni, Manifesto degli intellettuali del fascismo in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969, str. 53

²² Rocco Alfredo, The political doctrine of fascism in Readings on Fascism and National Socialism, various authors, ISO-8859-1

<http://ia331340.us.archive.org/1/items/readingsonfascis14058gut/14058-h/14058-h.htm>

²³ Rocco Alfredo, c. d.

společnosti. Tento typ totalitarismu jsem nazval totalitarismem fyzického teroru, protože se zaměřuje primárně na fyzickou stránku člověka. V tomto kontextu dochází ke „zvířecťování“ člověka, jak jednou popsal tyto praktiky Norberto Bobbio či k redukci člověka na číslo nebo kus masa, jak napsali Barbara Spinelli a Michele Brambilla²⁴.

Na italském fašismu jsem se také pokusil ukázat, že totalitarismus má i svoji vnitřní rovinu, kterou lze rozdělit na dvě složky. První z nich reprezentuje vztah jedinec-společnost ve vztahu dialog-monolog, kdy jedinec je utvářen pevnou strukturou společnosti. Dialogický vztah je dán existencí dvou subjektů, kteří spolu navzájem komunikují. Ale tento dialog má monologický charakter, kdy společnost nereaguje na podněty jedince a jedinec naopak musí zcela podřídit konstrukci své osobnosti svému „partneru“ v dialogu. Pokud se jedinec nepřizpůsobí, nestává se vůči společnosti pouze rozdílným, ale spíše smrtelně nebezpečným vyvrhelem.

Dialektický totalitarismus naopak spočívá v podřízení jedince zájmům vyšší entity, v jejímž uskutečnění se uskutečňuje i život jedince a bez jejího pokračování nemůže jedinec existovat nebo při nejlepším se uskuteční ve zvířecí formě. V tomto totalitarismu se stávají části společnosti jen prostředky a naplnění účelu prostředku je naplněním i jejich samotného smyslu existence.

Otázkou pro jednotlivé společnosti není, jestli tyto totalitarismy jsou ve společenské realitě přítomny či ne. Je nutno si klást otázku, do jaké míry jsou tyto totalitarismy ve společnosti přítomny. Otázka nemá absolutní charakter ano či ne, ale má charakter relativní a o to je těžší ji zodpovědět.

²⁴ Články: Brambilla Michele, „Campanella e Moro? Cattivi maestri come Marx“, Spinelli Barbara, „I conti con i totalitarismi del secolo la memoria oscurata e la candela di Voltaire“ a Bobbio Norberto, „Perchè il comunismo degenerò ovunque“

Literatura

Amendola Giovanni, Maggioranza e minoranza in La democrazia italiana contro il fascismo, Riccardo Ricciardi Editore, Napoli 1960

Basso Leilo, L'antistato, La Rivoluzione liberale, 2. 1. 1925, n. 1., str. 1

Gentile Giovanni, Manifesto degli intellettuali del fascismo in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969

Gentile Giovanni, The philosophic basis of fascism in Readings on Fascism and National Socialism, various authors, ISO-8859-1

Marinetti F. T., Futurismo e fascismo, Franco Campitelli editore, Foligno 1924

Mussolini Benito, La dottrina del fascismo in Il fascismo secondo Mussolini, Nino Tripodi, Milano

Mussolini Benito, La monarchia non ha interesse ad osteggiare il Fascismo in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969

Mussolini Benito, Intransigenza assoluta in Scritti e discorsi dal 1925 al 1926, Ulrich Hoepli, Milano 1934

Programma del Partito Nazionale Fascista in Le origini del fascismo, Zanichelli, Bologna 1969

Rocco Alfredo, The political doctrine of fascism in Readings on Fascism and National Socialism, various authors, ISO-8859-1

Sturzo Luigi, Spirito e realtà in Le Riviste di Piero Gobetti, Feltrinelli Editore, Milano 1961